

RASNA NETRPELJIVOST I "GOVOR MRŽNJE" MEĐUNARODNI I HRVATSKI STANDARDI I PRAKSA

Izveštaj pripremljen za potrebe stručnog okruglog stola:

"Kako se boriti protiv 'govora mržnje' i rasno motiviranog nasilja"
Centar za ljudska prava, Zagreb, 24. ožujka 2004.

Izradila: Tena Erceg, Centar za ljudska prava, Zagreb, 2004.

UVOD

Ovaj izvještaj o rasnoj netrpeljivosti i "govoru mržnje" obuhvaća zakonodavni i praktični aspekt tog problema na međunarodnoj i državnoj razini. Navedeni su međunarodni dokumenti (Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope), hrvatski zakoni i drugi dokumenti koji govore o potrebi sprečavanja "govora mržnje" na svim razinama društva, iskustva i preporuke evropskih zemalja i međunarodnih institucija za borbu protiv rasizma i diskriminacije, kao i primjeri "govora mržnje" u Hrvatskoj, manjkavosti hrvatskog zakonodavstva u tom smislu, te nedostatka političke volje za suzbijanjem takvog govora.

Sve navedene informacije trebale bi poslužiti kao poticaj za diskusiju o "govoru mržnje", s ciljem pronalaženja rješenja kojim bi se, što je moguće više, uskladila potreba za suzbijanjem tog inznimno štetnog i rasprostranjenog fenomena u Hrvatskoj, sa zaštitom prava na slobodu izražavanja kao temeljne vrijednosti svakog demokratskog društva. Isto tako, potrebno je uskladiti hrvatske zakone sa međunarodnim obvezujućim dokumentima kojih je Hrvatska potpisnica, ali i prilagoditi te odrednice specifičnim hrvatskim okolnostima, uvjetovanim prije svega povijesnim okolnostima, te oblicima i načinima širenja "govora mržnje" koji u Hrvatskoj postoje.

"GOVOR MRŽNJE" U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA O RASIZMU I DISKRIMINACIJI

U svim međunarodnim dokumentima koji govore o ljudskim pravima i slobodama, a samim tim i o potrebi borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije, a kojih je Hrvatska potpisnica, također se govori i o potrebi sprečavanja "govora mržnje", jer "govor mržnje" potiče, opravdava ili veliča diskriminaciju na osnovu rase, etničke, spolne, vjerske, jezične ili neke druge razlike. Najvažniji od tih međunarodnih dokumenata su dokumenti Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, jer se Hrvatska kao njihova potpisnica obavezala na poštivanje i provođenje svih temeljnih načela iz tih dokumenata.

Ujedinjeni narodi

Povelja Ujedinjenih naroda, usvojena 1945. godine, paragrafom (c) članka 55. obvezuje sve članice na "poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda za svih, bez razlikovanja rase, spola, jezika ili vjere".

Temeljni dokument Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima, Opća deklaracija o ljudskim pravima, u člancima 1. i 2. svim ljudima jamči slobodu i jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na "bilo kakvu razliku kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili neko drugo opredjeljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, vlasništvo, rođenje ili neki drugi status".

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima člankom 20. nalaže svim potpisnicama da "zakonom zabrane svaku ratnu propagandu", te "svako zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje". Isto tako, člankom 26. svim ljudima, bez obzira na gore navedene razlike, jamči se jednaka zakonska zaštita od diskriminacije. U Općem komentaru 11. koji se odnosi na članak 20. Pakta dodatno se pojašnjava da "članak 20. može potpuno stupiti na snagu samo ako postoji (nacionalni) zakon iz kojeg je očito da su opisana propaganda i zagovaranje u suprotnosti sa javnom politikom, i ako postoje prikladne mjere sankcioniranja u slučaju kršenja tog zakona" (CCPR General comment 11. 29/07/83.).

U zaključcima sa Svjetske konferencije o ljudskim pravima, održane u Beču 25. lipnja 1993. godine, na kojoj su sudjelovali i predstavnici zemalja članica Vijeća Evrope, izražava se zabrinutost zbog učestalih pojava rasizma, te se snažno apelira na "sve Vlade da hitno razviju mjere sprečavanja i borbe protiv svih oblika i manifestacija rasizma, ksenofobije i netolerancije, gdje je to potrebno odgovarajućim zakonskim mjerama, uključujući kaznene mjere, te osnivanjem nacionalnih institucija za borbu protiv takvih fenomena" (Bečka deklaracija i program djelovanja; B. Jednakost, dostojanstvo i tolerancija; 1. Rasizam, rasna diskriminacija, ksenofobija i drugi oblici netolerancije).

Temeljni dokument za borbu protiv rasizma i netolerancije je Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila 1965. godine. Ovaj dokument predlaže različite konkretne mjere borbe protiv rasne diskriminacije i "govora mržnje". Potpisivanjem Konvencije, države potpisnice osudile su rasnu diskriminaciju, i obavezale se na poduzimanje sljedećih mjera u svrhu eliminacije rasne diskriminacije: da same neće provoditi diskriminaciju; da neće sponzorirati, braniti ili podržavati rasnu diskriminaciju od strane bilo koje osobe ili organizacije; da će revidirati, izmijeniti ili poništiti sve zakone i regulative koje uzrokuju ili potiču rasnu diskriminaciju; da će zabraniti i iskorijeniti svim raspoloživim sredstvima rasnu diskriminaciju od strane neke osobe, grupe ili organizacije; te da će poticati integraciju, razvoj i zaštitu ugroženih skupina na svim društvenim, kulturnim i drugim poljima (članak 2.).

U članku 4. članice se obavezuju da će proglasiti kaznenim djelom "svako širenje ideja zasnovano na rasnoj nadmoćnosti ili mržnji, poticanje na rasnu diskriminaciju, svaki čin nasilja ili poticanja na nasilje protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje kože ili etničkog porijekla, kao i pružanje bilo kakve pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući i financiranje". Nadalje, "organizacije, te bilo kakve propagandne aktivnosti koje promoviraju i potiču na rasnu diskriminaciju" proglasit će se nezakonitima i zabraniti, "sudjelovanje u takvim organizacijama i aktivnostima smatrat će se kaznenim djelom", a zabranit će se i "predstavnicima javne vlasti ili javnih institucija, nacionalnih ili lokalnih, da promoviraju ili potiču rasnu diskriminaciju."

U sklopu pozitivnih antidiskriminacijskih mjera, države članice moraju putem sudova i drugih državnih institucija osigurati odštetu osobama koje su oštećene rasnom diskriminacijom (članak 6.), dok obrazovne, informativne i kulturne institucije trebaju poduzeti mjere za borbu protiv predrasuda i promovirati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među narodima i rasnim i etničkim skupinama (članak 7.). Ove su mjere detaljno razrađene u UNESCO-voj Deklaraciji o rasi i rasnim predrasudama iz 1978. godine.

Osim ovim dokumentima, prava, a samim tim i zaštita od svih oblika diskriminacije žena, nacionalnih ili etničkih, vjerskih, te jezičnih manjina, starijih osoba, mentalno zaostalih osoba, invalida, izbjeglica, migranata i azilanata zaštićena su posebnim dodatnim dokumentima (Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, Deklaracija o ukidanju svim oblika netolerancije i diskriminacije na temelju religije ili vjere, Principi Ujedinjenih naroda o starijim osobama, Deklaracija o pravima mentalno zaostalih osoba, Deklaracija o pravima invalida, Konvencija o statusu izbjeglica, Međunarodna konvencija o zaštiti prava svim radnika migranata i članova njihovih obitelji, te Deklaracija o ljudskim pravima osoba koje nisu državljanici zemlje u kojoj žive) .

Vijeće Evrope

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, usvojena 4. studenog 1950. godine, temeljni je dokument Vijeća Evrope kojim se zabranjuje diskriminacija. Konkretno, članak 14. tog dokumenta jamči uživanje svih prava i sloboda navedenih u Konvenciji, "bez obzira na spol, rasu, boju kože, jezik, vjeru, političko ili bilo koje drugo opredjeljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinu, rođenje ili bilo koji drugi status".

Protokolom 12. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, usvojenim 4. Studenog 2000. članice su dodatno potvrdile potrebu "sveopće zabrane diskriminacije", a napose od strane javnih vlasti.

U preporuci Vijeća Evrope o "govoru mržnje" (No. R (97) 20) iz 1997. godine, Ministarsko vijeće ove institucije za potrebe ovog dokumenta definiralo je "govor mržnje" kao "sve oblike izražavanja koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i druge oblike mržnje temeljene na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminacijom ili neprijateljstvom prema manjinama, imigrantima ili ljudima imigrantskog porijekla". U preporuci se nadalje traži od Vlada, vlasti i javnih institucija na svim razinama da se ne samo "suzdrže od 'govora mržnje', naročito u medijima", već i da "ustanove zakonske okvire za tretiranje 'govora mržnje' unutar građanskog, kaznenog i upravnog prava, koji će omogućiti sudskim vlastima da usklade poštivanje slobode izražavanja s poštivanjem ljudskog dostojanstva i zaštitom ugleda i prava drugih".

Zbog učestale upotrebe Interneta kao sredstva širenja rasne, nacionalne, vjerske i druge mržnje, Vijeće Evrope je 28. siječnja 2003. godine usvojilo i Dodatni protokol Konvenciji o kompjutorskom kriminalu, o kriminalizaciji djela rasističke i ksenofobične prirode počinjenih kroz kompjutorske sisteme (Série des traités européens No. 189), kojega je Hrvatska potpisala 26. ožujka 2003. Ovim dokumentom zabranjuje se distribucija rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjutorskih sistema, a za potrebe Protokola rasistički i ksenofobični materijal definira se kao "bilo koji pisani materijal, bilo koja slika ili neka druga reprezentacija ideja ili teorija koje zagovaraju, promiču ili potiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje protiv osoba ili grupa osoba na osnovu rase, boje kože, nacionalnog ili etničkog porijekla, kao i religije ako se koristi kao osnova za bilo koji od ovih faktora" (članak 2. – definicija). Člankom 3. kaznenim djelima proglašava se "distribuiranje ili bilo koji drugi način činjenja dostupnim javnosti rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjutorskih sistema", dok se člancima 4. i 5. države potpisnice obavezuju da prijetnje i uvrede motivirane rasizmom i ksenofobijom učine kaznenim djelom. Isto tako, članak 6. kaznenim djelom proglašava i distribuiranje materijala koji "poriče, znatno umanjuje, odobrava ili opravdava djela genocida ili zločina protiv čovječnosti, kako ih definira međunarodno pravo".

Međunarodni kazneni sudovi

Statutima ad hoc Međunarodnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Ruandu (MKSR), te Statutom stalnog Međunarodnog kaznenog suda (MKS) također se predviđa zakonsko kažnjavanje poticanja – uključujući i verbalnog, na neki od zločina nad kojima sudovi imaju nadležnost. Tako se u članku 4. Statuta MKSJ-a kaznenim djelom smatra "direktno i javno poticanje na djelo genocida", dok Statut MKS-a individualnom kaznenom odgovornošću smatra svako "naređivanje, olakšavanje, nagovaranje ili poticanje na (takav) zločin koji se je dogodio ili je bio planiran" (članak 25.). Člankom 2. Statuta suda za Ruandu kaznenim djelom smatra se i svako "direktno i javno pozivanje na genocid". Vodeći se ovom odredbom ovaj sud je po prvi put nakon suđenja za nacističke ratne zločine u Nurembergu osudio "govor mržnje" kao ratni zločin, kada je dva radijska i jednog novinskog rukovoditelja osudio na doživotni zatvor jer su putem svojih medija svakodnevno poticali genocid. Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu također može, na osnovu zabrane diskriminacije u Evropskoj povelji za ljudska prava, procesuirati "govor mržnje" kao oblik rasne diskriminacije.

Sloboda izražavanja i "govor mržnje"

Dvije su temeljne razine na kojima se može rješavati problem "govora mržnje". Jedna je razina direktno čitanje zakonskih odredbi koje takve pojave reguliraju, te upotreba represivnih institucija, dakle policije i sudova, koji bi strogim zakonskim kaznama

radili na suzbijanju "govora mržnje". Druga je razina upotreba edukativnih metoda s ciljem suzbijanja rasnih i drugih predrasuda koje dovode do "govora mržnje", što bi rezultiralo društvenom marginalizacijom takvih pojava, odnosno njihovim neprihvatanjem u širem smislu. Ono što je posebno važno za prvu, dakle zakonsku razinu je da se, što je moguće više, uskladi pravo na slobodu izražavanja, također temeljno ljudsko pravo, sa zakonskom zabranom "govora mržnje".

U dokumentima Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope sloboda govora/izražavanja smatra se jednim od najvažnijih prava građanina/pojedinca, neophodnog za funkcioniranje svakog demokratskog društva. Članak 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima i članak 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima jamče svim ljudima slobodu izražavanja. Deklaracija o slobodi izražavanja i informiranja Vijeća Evrope iz 1982. godine, te Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Evrope člankom 10. također naglašavaju slobodu izražavanja kao jedan od osnovnih principa demokracije.

Taj isti članak, međutim, dozvoljava "formalnosti, uvjete, restrikcije i kazne" nad ovim pravom, ukoliko su one "propisane zakonom i nužne u demokratskim društvima, u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javne sigurnosti, za sprečavanje nereda ili kriminala, za zaštitu zdravlja ili morala, za zaštitu ugleda ili prava drugih..."

Isto tako, u Općim komentarima UN-ova Odbora za ljudska prava koji se odnose na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, dodatno se pojašnjava da "practiciranje prava na slobodu izražavanja nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti, te su zbog toga dozvoljene određene restrikcije tog prava koje se odnose na interese drugih osoba ili društva u cjelini (General comment 10., 29/06/83.). U komentaru koji govori o slobodi izražavanja i religije, naglašava se da "u suglasnosti s člankom 20., nijedna manifestacija religije ili vjere ne smije postati propaganda za rat ili zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje diskriminacije, neprijateljstva i nasilja" pa su "države članice obavezne donijeti zakone kojima se zabranjuju takva djela" (General comment 22., 30/07/93.).

Osim međunarodnim dokumentima, pravo na slobodu izražavanja jamči se i ustavima i zakonima demokratskih zemalja, no ti dokumenti također predviđaju određene iznimke, odnosno situacije kada se zloupotreba slobode izražavanja može/mora ograničiti zbog mogućih štetnih učinaka na društvo u cijelosti i na druga zajamčena prava svakog pojedinca, što "govor mržnje" zasigurno može, a često i nastoji prouzročiti. Iz tih je dokumenata jasno da javni "govor mržnje" podliježe zakonskim restrikcijama i na nacionalnoj i na međunarodnoj razini, jer promovira diskriminaciju, ugrožava ljudska prava i dostojanstvo drugih ljudi, ponajprije

“ugroženih skupina” (rasnih, nacionalnih, vjerskih, spolnih i drugih manjina), često poziva na nasilje, a samim tim ugrožava sigurnost i demokratsko ustrojstvo društava. Međutim, ostaje pitanje koliko daleko ići sa restriktivnim mjerama protiv "govora mržnje", a da se pritom ne zadire u slobodu izražavanja kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Pri tom je naročito važna uloga medija, jer su mediji od neprocjenjive važnosti za transparentnost funkcioniranja države, a samim tim i za razotkrivanje ovakvih pojava i njihovo uvođenje u javnu raspravu, dok, s druge strane, mogu biti i posredno, ili čak direktno sredstvo širenja “govora mržnje”.

Iskustva i praksa zemalja Vijeća Evrope u borbi protiv "govora mržnje"

Za razliku od Hrvatske, u razvijenim zemljama zapadne Evrope mjere donesene na razini Vijeća Evrope uglavnom se provode i na nacionalnoj razini.

Tako Kazneni zakon Njemačke sadrži sveobuhvatne odredbe protiv "govora mržnje"; kažnjivo je raspačavanje propagandnog materijala "neustavnih" organizacija (npr. neonacističkih organizacija, te neuspjeli pokušaj zabrane od strane Ustavnog suda Nacionaldemokratske stranke Njemačke), upotreba simbola takvih organizacija, pozivanje na mržnju i nasilje protiv djelova populacije, odobravanje, negiranje ili umanjivanje nacističkog genocida, te skrnavljenje uspomene na mrtve (European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002). Isto tako, u Njemačkoj postoji stalna telefonska linija na koju građani mogu prijaviti napade neonacističkih grupa, te stalni nadzor nad Internet stranicama sa rasističkim sadržajem. U pokrajini Brandenburg u pripremi je zakon o krivičnom gonjenju Nijemaca koji u stranim državama postavljaju rasističke Internet stranice (European Commission against Racism and Intolerance, Second Report on Germany, Strasbourg, 3 July 2001).

Usprkos nepostojanju zasebnog pisanog Ustava kao temeljnog pravnog dokumenta, u Velikoj Britaniji postoji niz zakona kojima se reguliraju "govor mržnje" i drugi oblici rasizma. Public Order Act (Zakon o javnom redu) zabranjuje verbalno i svako drugo iznošenje materijala koji potiče na rasnu mržnju, tiskanje i distribuciju takvog materijala, uključujući i glazbu i filmove. Race Relations Act (Zakon o rasnim odnosima) zabranjuje i "svjesno ili nesvjesno davanje rasističkih izjava kojima se opravdava diskriminacija", dok Football Offences Act (Zakon o nogometnim prekršajima) zabranjuje rasističko navijanje (European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002).

U Italiji zakonske mjere za borbu protiv rasizma i diskriminacije nisu sadržane u Kaznenom zakonu, već su raspoređene unutar drugih odvojenih zakona, od kojih neki imaju druge svrhe, dok je ponovno uspostavljanje fašističke stranke zabranjeno Ustavom. Unutar tih odvojenih zakona zabranjeno je širenje ideja temeljenih na rasnoj mržnji i superiornosti, pozivanje na rasno, etničko i drugo nasilje ili provokaciju, grupe i organizacije s takvim ciljevima, upotreba njihovih simbola na sportskim manifestacijama, te opravdavanje fašizma i genocida (European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002). Unatoč tome, neke političke stranke, kao na primjer Lega Nord, otvoreno se koriste rasističkim propagandnim sredstvima, naročito kada se govori o imigrantima iz zemalja izvan Evropske Unije, pa ECRI preporuča da se iskoriste postojeće, i uvedu neke ad hoc mjere kojima bi se tu stranku spriječilo da upotrebljava "govor mržnje" u političke svrhe (ECRI: Second Report on Italy, Strasbourg, 23 April 2002).

Francuska je još jedna zemlja sa rigoroznim zakonskim mjerama za sprečavanje "govora mržnje". Osim što su kažnjivi diskriminacija, mržnja i nasilje na osnovu porijekla, zabranjeno je i opravdavanje zločina protiv čovječnosti ("počinjenih u Drugom svjetskom ratu od strane sila Osovine"), te oblačenje uniforma i nošenje emblema koji podsjećaju "na osobe odgovorne za zločine protiv čovječnosti" (European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002). Za razliku od ostalih zemalja, u Francuskoj je zabranjeno i "ne-javno poticanje na diskriminaciju, mržnju ili rasno nasilje", što se obično kažnjava oduzimanjem oružja i materijala korištenih za počinjenje prekršaja, te dobrotvornim radom.

Preporuke Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) i posebna tijela za borbu protiv rasizma u zemljama zapadne Evrope

Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije osnovana je 22. ožujka 1994. godine, s ciljem suzbijanja rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije koji ugrožavaju ljudska prava i demokratske vrijednosti u Evropi. Analizirajući stanje u državama članicama Vijeća Evrope, ECRI donosi preporuke kojima je cilj revizija zakonodavstva članica, te njihove politike i drugih mjera za borbu protiv rasizma. Osim analize stanja u državama članicama putem periodičkih izvještaja koje su države dužne podnijeti ECRI-ju, ova organizacija donosi opće preporuke koje se odnose na različite pojave rasizma i primjere netolerancije, kao što su opće preporuke o diskriminaciji Roma i Muslimana, širenju rasističkih sadržaja putem Interneta, savjeti za zakonodavna tijela država članica, preporuka o "govoru mržnje" o kojoj je već bilo riječi, itd. Preporuke, naravno, nisu obvezujuće, ali se u državama članicama ozbiljno razmatraju i uglavnom provode u djelo.

Tako na primjer Opća preporuka 2. savjetuje članicama da uspostave specijalizirana tijela za borbu protiv rasizma i diskriminacije na državnoj razini. Takva tijela za sada imaju Belgija, Danska, Finska, Mađarska, Nizozemska, Norveška, Švedska, Švicarska i Velika Britanija. Ta tijela su parlamentarni odbori, vladini uredi, ombudsmeni, komisije, parlamentarni povjerenici, koji se na razini države bave monitoringom i sprečavanjem diskriminacije, pomaganjem žrtvama diskriminacije, nadgledanjem provođenja nacionalnim zakona, te borbom protiv predrasuda putem edukativnih mjera i medija (ECRI: Good Practices: Specialized bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, Strasbourg, April 1999).

Isto tako, preporuka 7. iz prosinca 2002. o nacionalnoj legislaturi za borbu protiv rasizma i diskriminacije daje smjernice državama članicama koje uopće nemaju, ili imaju manjkave zakone za borbu protiv rasizma. Daju se definicije rasizma, direktne i indirektna diskriminacije, te prijedloge promjena na razini ustava, građanskog i upravnog prava i kaznenog zakona. Kao najvažnije odredbe kaznenog zakona preporuka spominje: zabranu javnog pozivanja na mržnju, nasilje i diskriminaciju, te prijetnje; javno podržavanje ideologija o superiornosti, odnosno inferiornosti na osnovu rase, jezika, boje kože, religije, nacionalnosti ili etničkog porijekla; javno negiranje, omalovažavanje, opravdavanje genocida, zločina protiv čovječnosti, te ratnih zločina; javno distribuiranje svih vrsta rasističkog materijala; rasističke grupe, te rasnu diskriminaciju prilikom obavljanja javne dužnosti ili na poslu (ECRI General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination, Strasbourg, February 2003). Kada se uspoređi članak 174. Kaznenog zakona RH sa općom preporukom ECRI-ja broj 7., uočava se da hrvatsko zakonodavstvo nije u potpunosti u skladu sa najvišim evropskim standardima, jer članak 174. uže definira djela "govora mržnje" koja bi trebala kazneno sankcionirati.

Ured visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda objavio je 2003. godine, povodom treće dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije Model nacionalnog zakonodavstva kao vodič za Vlade pri donošenju daljnjih zakona protiv rasne diskriminacije. Taj dokument također preporuča Vladama da prije svega dobro definiraju pojmove rasizma i diskriminacije, zatim da usvoje sve potrebne mjere za borbu protiv rasizma na svim poljima, da točno ustanove prekršaje (uključujući i "govor mržnje") i kazne, odnosno reparacije za rasnu diskriminaciju, da se izmijene zakoni koji nisu u potpunom skladu s međunarodnim dokumentima, te da se osnuju specijalizirana tijela za borbu protiv rasizma i diskriminacije (Office of the High Commissioner for Human Rights: Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination).

"GOVOR MRŽNJE" U HRVATSKOM ZAKONODAVSTVU

Kao temeljni pravni akt, Ustav Republike Hrvatske (25. travnja 2001.) jamči svim građanima zaštitu od bilo kakvog oblika diskriminacije. Tako članak 3. Ustava kao najviše vrednote ustavnog poretka navodi "slobodu, jednakost, nacionalnu ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalnu pravdu, poštivanje prava čovjeka..." Članak 14. jamči svakom čovjeku prava i slobode, "neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama, a člankom 15. ravnopravnost se jamči "pripadnicima svih nacionalnim manjina". Članak 39. Ustava RH navodi da je "zabranjeno i kažnjivo svako pozivanje ili poticanje na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji drugi oblik nesnošljivosti".

I Kazneni zakon Republike Hrvatske u nekoliko odredbi sankcionira javno diskriminiranje i rasizam. Članak 106. propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina onome tko na temelju razlika definiranih u članku 14. Ustava RH "uskrati ili ograniči slobodu ili prava čovjeka i građanina utvrđeno Ustavom, zakonom ili drugim propisom".

Međutim, za razliku od članka 106. KZ, koji je u potpunoj suglasnosti sa člancima 14. i 15. Ustava, koji zabranjuju diskriminaciju, članak 174. KZ, koji kaznenim djelom čini "govor mržnje", nije usklađen sa člancima Ustava o zabrani diskriminacije, te s člankom 39. Ustava, koji zabranjuje javno pozivanje na rat i nasilje, rasnu mržnju i netrpeljivost. Naime, u paragrafu (1) članka 174. stoji: "tko na temelju razlike u rasi, vjeri, jeziku, političkom ili drugom uvjerenju, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama, spolu, boji kože, nacionalnosti ili etničkome podrijetlu krši temeljna ljudska prava i slobode priznate od međunarodne zajednice kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina". Važno je napomenuti da su masno otisnute odredbe ubačene u Kazneni zakon iz 1997. tek 19. prosinca 2000. godine (NN 129/00), čime se definicija zakonski kažnjive diskriminacije proširila, ali ne do one mjere koja proizlazi iz Ustava RH, opće preporuke broj 7. ECRI-ja i mišljenja CERD-a.

Naime, u paragrafu (3) članka 174., koji je ključan za zakonsko sankcioniranje "govora mržnje", određuje se kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine onome "tko u cilju širenja rasne, vjerske, spolne, nacionalne, etničke mržnje ili mržnje po osnovi boje kože, ili u cilju omalovažavanja, javno iznese ili pronese zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti jedne rase, etničke ili vjerske zajednice, spola, nacije ili zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti po osnovi boje kože". Cijeli ovaj dio također je dodan u sklopu izmjena Kaznenog zakona u prosincu 2000., a do tada je u spomenutom članku stajala definicija koja je u užem smislu objašnjavala "ideju o nadmoćnosti ili podčinjenosti", ali je zato sankcionirala rasnu mržnju i diskriminaciju na način koji je u

većoj mjeri bio suglasan sa zabranom svakog pozivanja na rat, upotrebu nasilja, te na širenje mržnje i nesnošljivosti iz članka 39. Ustava: "tko javno iznosi ili pronosi zamisli o nadmoćnosti jedne rase nad drugom, ili širi rasnu mržnju, ili potiče na rasnu diskriminaciju..." (KZ iz 1997. godine, NN 110/97).

Isto tako, u Kaznenom zakonu iz 1993. godine, sada nepostojeći članak 240. još je konkretnije određivao "pozivanje ili poticanje na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji drugi oblik nesnošljivosti" iz članka 39. Ustava, čineći kaznenim djelom "izazivanje ili raspaljivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među narodima i manjinama koji žive u RH...", te "izlaganje poruzi nacionalnih, vjerskih i etničkih simbola, sknavljenje spomenika i spomen obilježja ili grobova" (NN 32/93).

Iz ovog je dakle, dakle, vidljivo da je "govor mržnje", s obzirom na to da potiče na rat i nasilje, te na mržnju i nesnošljivost, Ustavom RH zabranjen, te da bi sve njegove manifestacije, a na samo iskazivanje ideja o nadmoćnosti ili podčinjenosti, trebale biti regulirane Kaznenim zakonom i kao takve kažnjive. No, s obzirom na to da članak 174. Kaznenog zakona RH nedovoljno detaljno definira "govor mržnje", odnosno ne predviđa zakonsko kažnjavanje pozivanja na nasilje i mržnju, niti poticanje, veličanje ili opravdavanje zločina počinjenih na osnovu rasne, nacionalne ili druge netrpeljivosti, i s obzirom na to da članak 5. Ustava propisuje da u RH "zakoni moraju biti u suglasnosti sa Ustavom", može se dovesti u pitanje sama ustavnost Kaznenog zakona. Osim toga, ustavni temelj za sankcioniranje "govora mržnje" dat je u članku. 16. koji kaže da se "slobode i prava mogu ograničiti samo zakonom da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi, te pravni poredak, javni moral i zdravlje".

Osim navedenog pitanja ustavnosti Kaznenog zakona, postoji i ogroman jaz između tih dokumenata i njihovog provođenja u praksi, s obzirom da je "govor mržnje" učestala pojava u hrvatskom društvu. Tako je, po tvrdnjama hrvatskih vlasti, od 1997. do 1999. godine u Hrvatskoj deset osoba bilo optuženo, a sedam osuđeno za kršenje članka 106. o zabrani diskriminacije, dok su dvije osobe optužene, a jedna osuđena za rasističku propagandu opisanu člankom 174. (Četvrti i peti periodični izvještaj Hrvatske za Odbor za ukidanje rasne diskriminacije UN-a, CERD/C/373/Add.1, 31 May 2001). S druge, pak, strane, poznato je da je hrvatsko pravosuđe procesuiralo na stotine tužbi novinara za klevetu, što ukazuje na nedostatak političke volje da se slučajevi "govora mržnje" procesuiraju. U analizi izvještaja koje je Hrvatska predala CERD-u također se izražava zabrinutost zbog "nepostojanja zakonskih mjera kojima se zabranjuje pozivanje na rasnu diskriminaciju i nasilje", te da "nije bilo sudskih osuda za poticanje rasne diskriminacije i nasilja usprkos velikom broju takvih navoda" (Concluding observations of CERD: Croatia 21/5/2002., CERD/C/60/CO/4.). Odbor za ukidanje rasne diskriminacije i u ostalim svojim reakcijama na hrvatske izvještaje ukazuje na to da se u izvještajima o zabrani rasne diskriminacije i propagande za rat govori isključivo na formalno-pravnoj razini, dok je nejasno koji se mehanizmi koriste da bi se ti zakoni proveli u djelo. I Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije u

izvještajima o Hrvatskoj konstantno upozorava na potrebu ponovnog uvođenja kaznenog djela raspirivanja nacionalne i druge mržnje, te potrebu poduzimanja mjera da se takvi zakoni strogo primjenjuju (ECRI: Drugo izvješće o Hrvatskoj usvojeno 15. prosinca 2000.).

Upravo zbog nedorečenosti članka 174. KZ nevladine organizacije okupljen u projektu Zakonodavstvo i građani, kojeg je koordinirao Hrvatski helsinški odbor, uputile su u ožujku 2002. godine predsjedniku Sabora, predsjedniku Saborskog odbora za zakonodavstvo, predsjedniku Saborskog odbora za ustav i poslovnik i hrvatskoj Vladi prijedlog izmjene, odnosno dopune odredbi ovog članka. Zaključivši da niti nakon izmjene ovog članka 2000. godine, temeljne vrednote ustavnog poretka nisu u dovoljnoj mjeri zaštićene, ove su nevladine organizacije zatražile dodatnu izmjenu članka koja bi inkriminirala i "propagiranje" ksenofobičnih, netolerantnih, nacifašističkih i neoustaških ideja, te "pozivanje ili poticanje na rat ili nasilje, na nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku mržnju ili diskriminaciju". U obrazloženju su također naveli da zbog postojeće formulacije u članku 174. – "iznošenje ili pronošnje zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti", nije moguće zakonski sankcionirati izjave poput "Na svakom pedlju hrvatske zemlje moraju živjeti Hrvati i stoga nećemo dozvoliti da se ovdje koti ona nacionalna manjina koja nam je najveći neprijatelj", ili slogan "Srbe na vrbe". Ili, prema izjavi Slavka Goldsteina, predsjednika Savjeta Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac, "kaznit će se onaj tko izjavi da su svi Srbi kreteni, ali ne i onaj tko kaže da sve Srbe treba poklati" (Slobodna Dalmacija, 26. siječanj, 2004.).

Na tragu ove inicijative, sredinom 2003. godine bila je usvojena dopuna članka 151a. Kaznenog zakona o "velišanju fašističkih, nacističkih i drugih totalitarnih ideologija ili promicanju rasizma i ksenofobije". Tim se člankom zabranjivala "proizvodnja, prodaja, uvoz ili izvoz, putem računalnog sustava ili na drugi način činjenja dostupnim javnosti ili (u tom cilju) posjedovanje u većim količinama promidžbenog materijala kojim se veličaju fašističke, nacističke ili druge totalitarne države, organizacije ili ideologije koje zagovaraju, promiču ili potiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema bilo kojem pojedincu ili skupini na temelju razlike u rasi, boji kože, seksualnoj orijentaciji, nacionalnom ili etničkom podrijetlu, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju". Osim što je sam prijedlog poništen od strane Ustavnog suda zbog proceduralne greške, ni ovaj prijedlog izmjene zakona nije bio sveobuhvatan. Njime se, naime, zabranjivalo samo raspačavanje promidžbenog materijala, i to u većim količinama, ali ne i drugi oblici izražavanja rasističkih stavova, uključujući i "govor mržnje". To znači da bi javno glorificiranje ili opravdavanje takvih organizacija, njihovih ideologija i praksi govorom bilo sasvim u skladu sa zakonom.

Na početku svog mandata, u siječnju ove godine, ministrica pravosuđa Vesne Škare Ožbolt izjavila je da budući novi prijedlog Kaznenog zakona, koji bi Ministarstvo pravosuđa uskoro trebalo uputiti u proceduru, neće sadržavati prijedlog izmjene odredbi kojima se zabranjuje širenje rasne i etničke mržnje (Jutarnji list, 18. siječnja

2004.). Unatoč tome, Savjet Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac uputio je u veljači ove godine još jedan prijedlog izmjene spomenutog članka. U obrazloženju prijedloga izmjene odvjetnica Vesna Alaburić navela je sve manjkavosti postojećeg članka 174.: ovakva zakonska norma je "praktički neprovediva", jer zbog formulacije tko u cilju širenja rasne...mržnje zakonsko kažnjavanje zahtjeva prethodno utvrđivanje takve namjere, što je u praksi teško ili nemoguće; fenomen "govora mržnje" svodi se isključivo na "iznošenje ili pronošenje različitih suprematističkih ideja", ali ne uključuje i ostale oblike "govora mržnje" kao što je pozivanje na diskriminaciju, nasilje i mržnju; ne obuhvaća sve ranjive skupine (seksualne manjine, hendikepirane, itd.); "ne predviđa nikakve ekskulpirajuće iznimke", što može imati negativan efekt na slobodu izražavanja.

Zbog svega toga, Vesna Alaburić, u ime Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac, predlaže uvođenje novog članka 174a., kojim bi kaznenim djelom postao "govor mržnje", i to u sljedećim oblicima: veličanje ili opravdavanje zločina počinjenog prema društvenim skupinama ili njihovim pripadnicima zbog boje kože, rase, vjere, nacionalnog ili etničkog porijekla ili svjetonazora; iznošenje ili prenošenje zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti jedne društvene skupine; izjave, pozdravi, simboli ili promidžbena sredstva koja mogu uzrokovati poremećaj javnog reda i mira ili potaknuti rasnu, nacionalnu i li vjersku mržnju, ili mržnju prema društvenim skupinama ili njihovim pripadnicima koji se razlikuju po spolu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju ili dobi. Međutim, nedavno objavljen prijedlog izmjena Kaznenog zakona (na Internet stranicama Ministarstva pravosuđa) doista ne sadrži nikakve prijedloge izmjena kojima bi se zabranjivalo veličanje "govora mržnje" u širem smislu od onoga koji već sadrži članak 174.

Osim Ustava Republike Hrvatske i Kaznenog zakona, postoji i nekoliko drugih zakona kojima se zabranjuje javni "govor mržnje". Tu su od posebne važnosti zakoni koji reguliraju medije, upravo zbog toga što se njima "govor mržnje" prenosi u javnosti.

U Zakonu o medijima, donesenom u listopadu 2003., paragrafom (4) članka 3. zabranjuje se "prenošenjem programskih sadržaja u medijima poticati ili veličati nacionalnu, rasnu, vjersku, spolnu ili drugu neravnopravnost, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama, te izazivati nacionalno, rasno, vjersko, spolno ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost, poticati nasilje i rat".

U Zakonu o elektroničkim medijima (srpanj 2003.), u članku 2. nalaže se nakladnicima radija i televizije "objavljivanje istine, poštivanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava i temeljnih sloboda, te pridonošenje poštovanju tuđih mišljenja i uvjerenja", dok je člankom 5. zabranjeno "poticati, pogodovati i širiti nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju i netrpeljivost, antisemitizam i ksenofobiju, ideje fašističkih,

nacističkih i drugih totalitarnih režima, kao i poticati na diskriminaciju ili neprijateljstvo prema pojedincima ili skupinama, zbog njihova podrijetla, boje kože, političkog uvjerenja, svjetonazora, zdravstvenog stanja, spola, seksualnih ili drugih određenja ili osobina", te "na bilo koji način poticati, promicati i veličati nasilje i kriminal".

Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji u članku 8. zabranjuje širenje netrpeljivosti i poticanje na nasilje istom formulacijom kao i članak 5. Zakona o elektroničkim medijima.

Isto tako, u Zakonu o ravnopravnosti spolova, članak 6. (srpanj 2003.) i Zakonu o istospolnim zajednicama, članak 21. (srpanj 2003.) zabranjuje se svaka diskriminacija, izravna ili neizravna, na temelju spola, bračnog ili obiteljskog statusa, te spolne orijentacije.

"GOVOR MRŽNJE" U HRVATSKOJ

"Govor mržnje" prisutan je u hrvatskom društvu na svim razinama, od političke, gdje različiti državni dužnosnici i predstavnici vlasti često pogrđnim riječima i koristeći se negativnim stereotipima govore o pripadnicima nacionalnih i seksualnih manjina, te ženama, preko takozvane zabavne sfere života, odnosno estrade ekstremno nacionalističkog usmjerenja, koju personificira Marko Perković Thompson, do individualne, privatne razine, gdje je dugi niz godina javnog i nesankcioniranog, a često i odobranog "govora mržnje" sa viših razina rezultirao postojanjem rasističkih predrasuda kod velikog broja takozvanih "običnih" ljudi, naročito mladih.

Predstavnici vlasti i druge javne osobe

Jedan od radikalnijih primjera sustavne upotrebe "govora mržnje" u posljednjih nekoliko godina je ponašanje međimurskog župana Branka Levačića povodom dugogodišnje krize u toj županiji izazvane segregacijom Roma i drugim slučajevima rasne netrpeljivosti. Osim što na tom području postoji rašireni stav među ne-Romima da su Romi zbog svog načina života na neki način inferiorni ostalima (učestale su

generalizacije i kvalifikacije da "nemaju higijenske navike", da "prose umjesto da rade", da krađu, te da zbog nedostatka radnih navika romska djeca ne bi trebala pohađati školu zajedno sa bijelom djecom), romska su djeca godinama izložena i konkretnoj segregaciji u školama. U većini škola ove županije romska su djeca segregirana na način da su prisiljavana na ulazak u škole kroz posebni ulaz, te obavezno tuširanje (Karlovački list, 24. srpanj 2001.). O ovim slučajevima je Evropski centar za prava Roma upozorio Odbor za ukidanje rasne diskriminacije pri Ujedinjenim narodima, konstatirajući da je u pitanju "segregacija romske djece u školama, motivirana duboko ukorijenjenim rasnim predrasudama, i upozorivši da "vladina politika prema Romima na području obrazovanja predstavlja rasnu segregaciju kojom se krši članak 3. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, čija je Hrvatska potpisnica (Written Comments of the European Roma Rights Center Concerning the Republic of Croatia, ožujak 2002.). UN-ov Odbor za ukidanje rasne diskriminacije također je izrazio zabrinutost zbog "kontinuirane prakse segregacije romske djece u obrazovnim sustavima, kao i izvještaja o diskriminaciji Roma u pitanjima zapošljavanja, zdravstva, političke zastupljenosti i prava na državljanstvo" (Concluding observations of the Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: Croatia. 21/05/2002.). Takva segregacija također je zabranjena i u hrvatskim Kaznenim zakonom, i to člankom 106. o povredi jednakosti građana, te člankom 174. kojim se zabranjuje kršenje temeljnih ljudskih prava i sloboda "na temelju razlike u rasi, vjeri... naobrazbi, društvenom položaju...".

Ono što je važnije u kontekstu "govora mržnje", i na što je Evropski centar za prava Roma također upozorio, je izrazito uvredljiv govor međimurskog župana Branka Levačića, koji je u pojedinim slučajevima graničio i s pozivom na nasilje: "Osjećam se ugroženim u svome gradu zbog toga jer me maltretiraju kad želim negdje popiti kavu, osjećam se ugroženim u svom lokalu jer maltretiraju mene i moje kupce, osjećam se ugroženim kad dođem tražiti medicinsku pomoć a oni, jer su glasnjiji, galame i neugodniji su, imaju bolji tretman od mene... Osjećaju se ugroženi i svi oni građani međimurske županije čija djeca moraju biti i s romskom populacijom u razredu... Svi građani MŽ moraju zadovoljiti zakonske uvjete, jedino se Romima stalno daju nekakvi ustupci. Ako će se nastaviti takvo stanje, problemi će eskalirati! U MŽ, ne zato što bi postojao rasizam ili nekakva druga teža politička kvalifikacija, zbog ovakvog ponašanja romske populacije u Međimurju će prije ili kasnije doći do sukoba većih razmjera. To su zakonitosti i to nitko neće moći zaustaviti!.. To su izuzetno veliki problemi, a ljudi koji žive u neposrednoj blizini će se početi organizirati i počet će se ponašati na način da zaštite svoje civilizacijske tekovine... Došlo je vrijeme da i mi počnemo štiti svoju vlastitu slobodu... Međimurke i Međimurci ne zaslužuju ovakav tretman jedne marginalne skupine" (Županijske novine Međimurje, 27 veljače, 2001.). Ovakav govor je izrazito opasan, jer se temelji na forsiranju rasističke dihotomije mi – oni, pri čemu Levačić sam naglašava da su u pitanju "civilizacijske" razlike, dakle urođena inferiornost Roma, što se po članku 174. kvalificira kao kazneno djelo. Inzistiranje na toj razlici Levačić ne samo da upotrebljava kao temelj za izazivanje straha, nego ujedno i unaprijed opravdava moguće fizičke sukobe, okrivljujući za to romsku populaciju. Komentirajući ove izjave, Evropski centar za prava Roma također je naglasio da je sankcioniranje takvih izjava u Hrvatskoj nemoguće, unatoč obavezi Vlade da po članku 3. Konvencije o ukidanju svih oblika

rasne diskriminacije "proglasi kaznenim djelom kažnjivim zakonom... sva djela nasilja ili pozivanje na takva djela protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje kože ili etničkog porijekla", jer "hrvatski zakon ne sadrži konkretne mjere za kažnjavanje djela motivirana rasnom mržnjom ili pozivanje rasno motivirano nasilje" (Written Comments of the European Roma Rights Center Concerning the Republic of Croatia, ožujak 2002.). Međutim, iako ne zabranjuje rasnu mržnju i pozivanje na rasno motivirano nasilje, Kazneni zakon zabranjuje "javno iznošenje ili pronošnje zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti jedne rase...".Koliko je javno poznato, niti ova mogućnost nije iskorištena protiv međimurskog župana.

Sličan je primjer izjave Ivana Remenara, načelnika općine Rugvica, povodom najave da će se u toj općini otvoriti prihvatilište za azilante. Ovaj HSS-ovac čak je i predizbornu kampanju svoje stranke vodio pod geslom "ZA neizgradnju azilantskog centra", a za sabirni centar "Ježevo" za azilante koji čekaju deportaciju rekao je da je ono "još dobro. Ograđeno je žicom, ima čuvare, praktički je zatvor". No, u Trsteniku, kaže on "Kurdi, Kinezi i drugi navodni politički bjegunci mogli bi nesmetano izlaziti dok čekaju rješenje za azil..." I Remenar je, slično kao Levačić, zaključio da, ukoliko MUP ustraje na ideji o prihvatilištu, "to možda i neće dobro završiti" (Jutarnji list, 2. veljače, 2004.). Ovdje je očito da je ovakav govor motiviran rasnom netrpeljivošću, s obzirom na to da se radi o ljudima koji još nisu ni došli u Hrvatsku, niti je dokazano da su kriminalci. Remenar, dakle, smatra, isključivo na temelju porijekla budućih tražitelja azila, da je normalno držati te ljude u zatvorima, te da oni ne bi trebali "nesmetano izlaziti", a implicitno i zaziva pobunu ukoliko se odluka o otvaranju centra ne ukine. Ovakvim govorom on također javno utječe na stavove velikog broja ljudi, stvarajući neutemeljenu negativnu sliku o potencijalnim azilantima.

Slučaj koji najbolje ilustrira i sve manjkavosti članka 174. Kaznenog zakona i način na koji se hrvatsko pravosuđe odnosi prema takvim slučajevima je onaj Gordane Dumbović, učiteljice u osnovnoj školi u Kostajnici, bivše gradonačelnice Petrinje, te članice Hrvatske stranke prava. Ona je u sklopu predizborne kampanje za lokalne izbore u svibnju 2001. na radiju Petrinja izjavila: "Naš čovjek je mučenik, naš čovjek je vjernik, naš čovjek je svoj na svome. Onaj manjinac, jedan Srbin koji se vratio iz majčice Srbije, niti je čovjek niti je životinja. Životinja ne zaslužuje takvu usporedbu s njima. Niti jedan manjinac, srpski ciganin, neće imati mira ni u Petrinji, niti bilo gdje, gdje su i jedna majka ili dijete zaklani ili ubijeni, a Hrvati i Hrvatice poklani" (Jutarnji list, 23. prosinac 2003.). Ova izjava Gordane Dumbović ne samo da se može razumijeti kao širenje nacionalne mržnje, poticanje na nacionalnu diskriminaciju i nasilje, čemu se protivi Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, te razni drugi dokumenti, već se čini da bi trebala biti kažnjiva i po članku 106. Kaznenog zakona, kojim se zabranjuje povreda ravnopravnosti građana, i po članku 174., jer njezina izjava da su Srbi gori nego životinje predstavlja "u cilju omalovažavanja", javno iznošenje "zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti" jedne etničke zajednice. Iapka, Gordana Dumbović je u prosincu 2003., nakon više od dvije godine od podizanja tužbe, nepravomoćnom odlukom općinskog suda u Kutini oslobođena optužbi za kazneno djelo izazivanja rasne mržnje i netolerancije prema srpskom stanovništvu.

"Govor mržnje" u društvu

Kao posljedica nesankcioniranja "govora mržnje" i ostalih oblika iznošenja rasističkih stavova u javnosti, učestali su i verbalni i drugi načini izražavanja takvih stavova na koncertima, stadionima, i drugim javnim manifestacijama, te različiti grafiti koji predstavljaju nacističke, fašističke i ustaške simbole na grobljima, crkvama, školama i drugim javnim ustanovama, koji se u pravilu ne uklanjaju sa tih objekata. Istovremeno, određen broj mladih ljudi sa takvim ksenofobičnim stavovima organizirani su unutar raznih navijačkih skupina, te u neo-nacističkoj organizaciji skinheadsa.

Zagrebački skinheadsi su, osim sve učestalijih napada na strance i Rome, od početka ove godine započeli s izdavanjem fanzina "SH-ZG", koji je, prema pisanju tiska, prepun nacističkih i rasističkih napisa, te se u njemu otvoreno poziva na napadanje stranaca, Židova i Srba. Prvi broj sadrži i nagradnu igru, tzv. multikulturalni vodič kroz Zagreb, u kojoj se čitatelji pozivaju na pronalaženje "gay barova i klubova, pravoslavnih općina, kineskih restorana, slastičarnica te raznih obrta koje većinom vode stranci" (Jutarnji list, 28. prosinca 2003.). Najvrjedniji u skupljanju adresa za nagradu bi trebali dobiti originalnu bijelu kapuljaču Ku – Klux Klana, te molotovljev koktel i bejzbol palicu. S obzirom da se ovdje radi o očitom raspačavanju materijala s rasističkim sadržajem, ali i o otvorenom pozivu na nasilje, zabrana ovog fanzina proizlazi kao logična posljedica iz svih međunarodnih dokumenata o sprečavanju rasizma i diskriminacije. I u ovom slučaju, međutim, Kazneni zakon Hrvatske ne omogućava kazneno procesuiranje osoba umiješanih u izdavanje fanzina, pa će počinitelji, ako i budu pronađeni, biti kažnjeni samo po Zakonu o prekršajima. U mnogim zemljama zapadne Evrope, kao što su Velika Britanija, Njemačka i Francuska distribuiranje rasističkog materijala zabranjeno je i kažnjivo ili novčano ili kaznom zatvora, a isto se preporuča i međunarodnim dokumentima o sprečavanju rasizma.

U Hrvatskoj je uobičajeno i izražavanje rasističkih, nacističkih i drugih netolerantnih stavova putem grafita, odnosno napisa i simbola koje se u mnogim zapadnoevropskim zemljama tretiraju kao "govor mržnje", te su zbog štetnog djelovanja na društvo i na ljudska prava pojedinaca zakonski zabranjeni i kažnjivi.

Tako se, na primjer, u mjestu Vrana u zadarskoj općini Pakoštane već duže vrijeme nalazi veliki ustaški grb i kratica "NDH", a u blizini toga i dvije ustaške zastave. Načelnik općine Pakoštane Milivoj Kurtov neuklanjanje natpisa objasnio je riječima da je natpis "bolje ignorirati nego mu pridavati veću pozornost", dok dvije ustaške zastave, koje bi prema Zakonu o zastavi, himni i grbu policija trebala ukloniti, vise na kopljima u mjestu Vrana već dvije godine (Novi list, 24.veljače 2004.). Po tom zakonu, naime, zastave bi se trebale ukloniti sa javnog mjesta, ali ne zbog simbolike zastave, već zbog toga što to nije službena hrvatska zastava, dok isticanje ustaških simbola, kao što je već spomenuto, nije zabranjeno Kaznenim zakonom.

Da se nacionalna netrpeljivost i prijetnje iskazane riječima i grafitima ne zadržavaju uvijek na tome, te ih zbog toga treba shvatiti kao realnu prijetnju, najbolje svjedoči nedavni primjer iz sela Biljane Donje i Lišane Tinjske u zadarskom zaleđu. Mnogo prije samog spaljivanja i devastiranja pet kuća srpskih povratnika u tim selima, zidovi tih kuća bili su ispisani riječima "Zaklat ću te Dušane ne vraćaj se!", "Nećeš dugo čedo", "Platit ćete Škabrnju bando četnička" i slično (Slobodna Dalmacija, 12. veljače 2004.). Ovaj primjer zorno dokazuje da "govor mržnje" u većini slučajeva nije izolirana pojava, već odraz stanja u društvu koji signalizira mogućnost prelaženja s riječi na djela, a samim tim i naglašava potrebu sankcioniranja i prevencije.

Ovo su samo neki od stotina primjera isticanja nacističkih i fašističkih simbola koje po Kaznenom zakonu nije kažnjivo, već se smatra samo prekršajem, odnosno remećenjem javnog reda i mira. Stoga bi ih vlasti u skladu sa barem tim zakonom trebale ukloniti, no kao i u slučaju verbalnog "govora mržnje" nadležne institucije rijetko ili uopće ne pokazuju volju da iskoriste svoje ovlasti i time rade na suzbijanju ovakvih pojava.

Usprkos tome što Marko Perković Thompson već godinama na svojim koncertima i drugim javnim istupima propagira ustašku ideologiju (pjesmama, ikonografijom, pozdravom, odjećom), takozvani "slučaj Thompson" pojavio se u hrvatskoj javnosti tek nakon što su mu u studenom 2003. zabranjena dva koncerta u Nizozemskoj, i to na inzistiranje Izraelskog informacijsko - dokumentacijskog centra CIDI sa sjedištem u Haagu. Iako je Thompson redovito na svojim koncertima pjevao pjesme koje glorificiraju ustaške zločine nad Srbima, Židovima, Romima i drugima ("Evo Jure i Bobana" i "Jasenovac i Gradiška Stara"), čini se da je dio hrvatske javnosti ove pjesme doživljavao kao izraz domoljublja, a ne "govor mržnje", odnosno da se u hrvatskom društvu ovo dvoje još uvijek često doživljava kao istovjetno. Hrvatska je televizija u udarnom večernjem terminu prikazala Thompsonov koncert u Splitu, usprkos tome što se u javnosti govorilo o tim pjesmama, i usprkos ustaškoj ikonografiji koja je bila prisutna i na tom koncertu. S obzirom na to da Zakon o hrvatskoj radioteleviziji koji je bio na snazi u vrijeme prikazivanja koncerta (NN 17/01) izričito zabranjuje emitiranje sadržaja koji "potiču i šire nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, antisemitizam i ksenofobiju, ili potiču na diskriminaciju ili neprijateljstvo prema pojedincima ili skupinama...", bilo bi realno za očekivati da Hrvatska televizija, u

skladu sa zakonom, ne prikaže koncert pjevača koji ne krije sklonosti ustaškoj ideologiji, tim više što koncert, kao emisija zabavnog karaktera ne nudi i kritički osvrt na fenomen koji se prikazuje. Osim toga, Zakon o medijima, Zakon o elektroničkim medijima, i Zakon o hrvatskoj radioteleviziji, koji su svi doneseni tijekom 2003. godine, također sličnom formulacijom zabranjuju sporne vrste sadržaja, pa bi i daljnje prikazivanje takvih koncerata bilo protivno ovim zakonima. Isto tako, ni Hrvatska glazbena unija, čiji je Perković član, ni njegova izdavačka kuća Croatia Records još uvijek se nisu službeno ogradile od ovakvog ponašanja. Nakon što se jedno vrijeme branio tvrdeći da su mu te pjesme "podmetnute", Thompson je na svojoj Internet stranici ipak priznao da ih pjeva, obrazloživši to prvo izrazom bunta protiv "četničke agresije", a zatim i "povampirenih komunista", odnosno bivše vlasti. Zanimljivo je i to da je Thompson na kraju svog pisma ustvrdio da pošto "sada imamo hrvatsku vlast" nema više potrebe na taj način izražavati nezadovoljstvo. Očito je, dakle, da Perković od sadašnje vlasti ne očekuje sudski progon zbog "govora mržnje", a tome svakako pridonosi i loše formulirana odredba iz Kaznenog zakona, pa ostaje pričekati rezultate istrage koju je pokrenulo Državno odvjetništvo.

S druge strane, nije izostala podrška Thompsonu, pa je tako župan Splitsko-dalmatinske županije Krno Peronja odbio zahtjev jednog člana županijskog vijeća da se povuče priznanje koje mu je dodijelila županija jer je, kako je objasnio Peronja, "pjevao protiv bijelog praha, a za ljubav prema Bogu, domovini i hrvatskom narodu te za mir među narodima" (Slobodna Dalmacija, 27. veljače 2004.). Thompson je dobio podršku i od nekih braniteljskih udruga, pa su tako vukovarski branitelji ustvrdili da je "nedopustivo blaćenje tog čovjeka dok se po Vukovaru čuju četničke pjesme i vide kokarde" (Jutarnji list, 9. veljače 2004.).

Ono što je još opasnije od podrške predstavnika vlasti i interesnih skupina kao posljedica te podrške je utjecaj "govora mržnje" na društvo, pa su tako na maturation večeri Obrtno-tehničke škole u Splitu, srednjoškolci na sav glas pjevali pjesmu "Jasenovac i Gradiška Stara", prilikom čega ni profesori, ni roditelji nisu reagirali (Slobodna Dalmacija, 23. veljače 2004.), dok se ravnatelj ogradio škole tek nakon reakcije medija.

Internet

U Hrvatskoj postoji više Internet stranica (francetic.net, crnalegija.com, AnteGotovina.com, Herceg-Bosna.org, Ustasa.net, Cro.Ustasa.net, Poglavnik.de) na kojima se prakticira "govor mržnje". Na mnogima od njih veličaju se optuženici i osumnjičeni za ratne zločine, te ustaški zapovjednici, većina ih već i samim imenima glorificira fašističke i nacističke ideje i pojave iz hrvatske povijesti, a učestale su i uvrede i prijetnje osobama ili skupinama na osnovu njihove nacionalne pripadnosti ili političkog opredjeljenja. Na stranici <http://www.crnalegija.com/> tako se

veliča ustaški pokret općenito, te jedinica ustaškog zapovjednika Jure Francetića Crna legija i sam Francetić. Već spomenuti Dodatni protokol Konvenciji o kompjutorskom kriminalu, o kriminalizaciji djela rasističke i ksenofobične prirode počinjenih kroz kompjutorske sisteme, koji je Hrvatska potpisala početkom 2003. godine, ali ga još nije ratificirala, zabranjuje distribuiranje putem Interneta materijala koji "poriče, znatno umanjuje, odobrava ili opravdava djela genocida ili zločina protiv čovječnosti, kako ih definira međunarodno pravo", pa bi, shodno tome, ovakva djela bila kažnjiva u mnogim zemljama zapadne Evrope, kao na primjer u Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Francuskoj, koje u svojim kaznenim zakonima predviđaju mjere za borbu protiv rasizma na Internetu.

U siječnju ove godine, na stranici <http://www.francetic.net/> bila je objavljena anketa koju su mediji prepoznali kao poziv na linč. U anketi pod naslovom "Kako s veleizdajnicima – da li bi za novčanu nagradu ubili Šimu Lučina?" bila su ponuđena tri odgovora: DA, BI I BESPLATNO, i NE, pri čemu je 18% od ukupno 1942 odgovora reklo da bi ubilo bivšeg Ministra unutarnjih poslova, 26% da ne bi, te 55% da bi ga ubilo besplatno. Na stranici se nalazi i forum u kojem su tada bile postavljene izjave da Lučina treba "usranim maljem po onoj čiverici", "kokniti sa leđa po hrvatskom sistemu", te da "tog komunističkog doušnika treba poslati...u Lepoglavu da pravi društvo Mesiću i Račanu" (Slobodna Dalmacija, 13. siječnja 2004.). Prijetnje Šimi Lučinu također su kažnjive po gore spomenutom Dodatnom protokolu Konvenciji o kompjutorskom kriminalu, jer taj dokument člancima 4. i 5. zabranjuje rasno motiviranu prijetnju i rasno motiviranu uvredu. No, iako neki drugi dokumenti, osim rasne, vjerske, etničke i nacionalne mržnje, predviđaju i mržnju na ideološkoj osnovi, u Dodatnom protokolu ta je mogućnost izostavljena. Dodatni je problem, kada je u pitanju širenje rasne mržnje putem Interneta, lokacija servera Web stranice, koji se u ovom slučaju nalazi u njemačkom gradu Bremenu, pa je za ovakve slučajeve potrebno angažirati Interpol i policije drugih država. No u slučaju stranice francetic.net to je olakotna okolnost, jer su njemački Internet poslužitelji masovno usvojili takozvani "dobrovoljni mehanizam samokontrole" kao sredstvo borbe protiv širenja rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjutorskih sredstava (ECRI: Second Report on Germany, 15 December 2000.). Takve se stranice u Njemačkoj obično zabrane, kao što je to slučaj sa stranicom poglavnik.de.

Mediji

Za razliku od Kaznenog zakona, Zakon o medijima, Zakon o elektroničkim medijima, te Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji mnogo temeljitije i sveobuhvatnije definiraju "govor mržnje", i shodno tome zabranjuju emitiranje/objavljivanje rasističkih sadržaja. No, problem je što mnogi mediji te zakone ne poštuju, a isto tako ni nadležne institucije ne reagiraju na kršenja tih zakona. Zbog toga se događa da javne ličnosti neometano i bez komentara voditelja emisija daju rasističke izjave ili na drugi način izražavaju rasističke stavove. Isto tako, neke hrvatske novine poznate su po stalnoj upotrebi "govora mržnje" u svojim tekstovima, kao na primjer Hrvatsko slovo, Fokus,

Narod, Hrvatski narodni list, koje kao novine izrazito desnog usmjerenja redovito propagiraju nacionalističke i netolerantne ideje.

Osim zabrana, moguće su, i dugoročno gledano važnije, i pozitivne mjere borbe protiv rasizma i netolerancije u medijima. Jedna od publikacija Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije govori upravo o tim "dobrim praksama" evropskih medija u borbi protiv rasizma. Tamo su opisane različite metode kojima novine, radio stanice, televizije, profesionalni sindikati i udruge promiču toleranciju, te kritički pristupaju problemima rasizma i netolerancije. Takve "dobre prakse" postoje u gotovo svim zemljama Vijeća Evrope, a ustanovljene su i dvije evropske nagrade za promoviranje tolerancije u medijima (ECRI: Examples of "Good Practices" to Fight against Racism and Intolerance in the European Media, Strasbourg, April 2000).

S obzirom na to da hrvatski zakoni o medijima mnogo bolje od Kaznenog zakona reguliraju upotrebu "govora mržnje" u programskom sadržaju, takve je pojave, barem na teoretskoj razini, lakše sprječavati i sankcionirati unutar samih medija. Budući da mediji služe kao sredstvo prenošenja "govora mržnje" u javnost, već i same intervencije od strane medijskih kuća u skladu sa zakonima bile bi značajne za iskorjenjivanje ili drastično smanjenje rasističkih i netolerantnih izjava, čime bi se smanjila ne samo potreba kaznenog procesuiranja takvih pojava, već i utjecaj "govora mržnje" na društvo. Tim i drugim mjerama moguće je rasne predrasude i netrpeljivost svesti na razinu izoliranih i pojedinačnih pojava koje nailaze na čvrste i jasne osude tijela državne i lokalne vlasti, javnih institucija i društva općenito.